

A hit fejlődéséről.

Irta : **Dr. Kiss Elek.**

Hova-tovább mindinkább belemegy a köztudatba egy sokat értelmezett és ezriéle jelenéssel elvátott fogalom, a *fejlődésnek* a fogalma. És nem ok nélkül. Csak az nem látja a fejlődést, aki szemel huny a kultura, a világtörténelem és saját lelki világa különböző fokú állapotai előtt, aki meglagadja Istentől bensejébe oltott lelkét. Aki azonban lelkét meg nem lagadja, aki szeretettel ősjűng az Istenország gondolatán, amely országának polgárává csak fejlődhetik a lélek, a lelkes ember: annak lelki szemci előtt föltétlenül megnyilnak a fejlődésnek útai. A XX. századot a szociálizmus századának nevezik, de ha tisztában vagyunk az újabb, tudományos eredményekkel, amelyeket a philosophia, természettudományok s különösen a chemia és physika elértek, akkor méltán és teljes joggal nevezhetjük e századot egyszersmind a *fejlődés* századának is.¹ E két dolog különben nem is zárja ki egymást. És van egy nagy és megnyugtató dolog a fejlődés fogalmában s ez az, hogy állalánosságban fejezi ki a világprocessust s így nem zár ki semmiféle mozzanatot ímagából. A fejlődés a tökéletesedésnek, a haladásnak tudományos kifejezése. Sem a tudomány, sem a vallás s következőleg a hit sincsen kizárva a fejlődés terrenumáról, a hitben is tapasztalható fejlődés. Minden egyéni és minden társas jelenség differenciálódik s ezen differenciálódás következtében egyik elem a másikkal kölcsönhatásba kerül s kezd kialakulni az a nagy szerves egész a világ egységességében, amely felé kell, hogy a fejlődés haladjon szüntelenül. Inkább és inkább, többen és többen kezdik hirdetni tudományos téren is, hogy a »Legyetek tökéletesek, mint mennyei Atyátok tökéletes« féle szólások, intelmek mindinkább követelményei lesznek nemcsak Jézusnak, hanem a kultura, az igaz modern kultura emberének is. Rájönnek valahára tudományos alia-

¹ V. ö. Dr. Gál Kelemen: Újabb irányok a pedagógiában. 1912. Különlenyomat a Ker. Mgv.-ből.

pokoa is épen a lélekbúvárok, hogy az emberi lélek s annak minden irányú megnyilatkozása a fejlődés törvénye alatt áll.

E dolgozatban megpróbáljuk kifejtetni, hogy az ember hite is fejlődik, a fejlődés törvényének hódol s csak akkor lesz igazán erős, ha fejlődése legmagasabb fokát immár megközelítette, vagy emberileg szólva: elérte.

Mit értünk fejlődésen?

A történelem folyásának s az abban található eseményeknek, jelen társadalmunk minden irányú megnyilatkozásának fölfogása és megítélése föltétlenül függ a fölfogó és megítélő alanytól. És ezzel a megjegyzéssel megközelíteljük a *fejlődés* fogalmát. Van egy, az »Én«-tól teljesen különböző világ és van az »Én« világa, amit maga az »Én« alakít ki a maga számára. Vagyis más szavakkal, van egy *való* (létező) világ és van egy *kellő* (dei) világ mindenki számára.

Az a világ, amely az »Én«-nek *egész* tulajdona, két féltekére esik szét: a *való* és a *kellő*: az *ontológiai* és *axiologiai* világra. Az ontológiai féltekére esik maga a nagy természet az ő tüneményeivel s természetesen az »Én« számára az »Én«-nek erről alkotott képe.² Az axiologiai féltekére esik mindaz, amit a lélek, (Én) a *kell* szempontja szerint alkot meg magának, mint feladatot, mint megvalósítandót. [Jézus a legöntudatosabban használta a *kell* szócskát, amellyel azt fejezte ki, hogy neki az ő hivatását, Istentől nyert feladatát benső szükségyszerűségből *kell* teljesítenie.] Ebbé a két féltekébe beletartozik egész világunk. Subjektivizmus biz' ez, de olyan ismeretelmélet mellett, amelyenhez eddig eljutottunk, nem helyezkedhetünk más alapra.

Kérdés már most, hogy vajjon a fejlődés mire vonatkozik: magára az ontológiai féltekére-e, vagy pedig az axiologijaira, avagy mindkettőre? *Emberi szempontból* — tudományos igánnyel — nem beszélhetünk sem az ontológiáról, sem az axiologijáról a fölfogó, illetőleg megalkotó, vagyis az »Én«, a lélek nélkül.

Nem pedig azért, mert hiszen másképen tudomására nem jutunk, az »Én« előtt jelenik meg e két világ s az »Én« nélkül nem létezik az »Én« számára. Ami pedig egyáltalában nincsen az »Én« számára, arról nem lehet beszélni tudományos igényekkel. Ezekből nyilvánvaló, hogy a tő-

² V. ö. Böhm Károly felfogását, mely az „Ember és világa“ c. művében van lerakva.

lünk független, lényegileg ismeretlen világnak a fejlődéséről, tökéletlen állapotúról, avagy végtelen tökéletességéről beszélnünk nincs jogunkban. Az ontológiai világnak, mint az »Én«-től elvonatközzel ttnak mibenléte és milyensége hadd maradjon mások kutatásának tárgyá. Az axiológiai világ pedig az »Én«-től elvonatközzel nyilvánvalóan -- mint való -- nem létezik s így mi ezzel sem foglalkozunk az »Én« nélkül.

A fejlődést ilyenformán az »Én«-re, a lélekre szorítjuk, úgy azonban, hogy az »Én«-t nem vonjuk ki sem a való, sem a *kellő* világból, hanem ezeknek középpontjába helyezzük épen úgy, mint a gömbnek középpontját egyedül csak helyére gondoljuk s azon kívül elképzelni sem tudjuk.

Az ontológiába tartozik mindaz, ami mintegy teljes *kényszerűséggel* hat az »Én«-re, hogy az felfogja, s az axiologia körébe tartozik mindaz, amit az »Én« kialakít magának abból a célból, hogy azt föltétlenül megvalósítja: amaz a tények, okok, emez pedig a célek világa.

Az axiológiai oldalra kerül a logika, ethika, aesthetika, vallás és vallásos hit is; bár az utóbbinak köre sokkal tágabb és mintegy az egész emberi világot (ontológia s axiologia) megalapozni törekszik.

A fejlődés tehát a világfelfogás gyarapodásában és a kilüzendő célok tökéletesülésében áll, tehát nem ontológiai, hanem axiológiai fogalom s így a kell világra útál.

Mi a hit és mi annak a lényeges vonása?

Kétféle hitről beszélhetünk, aszerint, amint egyiket emberekbe, másikat Istenünkbe helyezzük. Most arról fogunk beszélni, amelyet Istenünkbe helyezünk. Az Istenbe vetett hit sokkal nagyobb körű, mint az emberbe vetett s tartalmilag is sokkal gazdagabb. Ez egy kissé furcsa állításnak tetszik: egy fogalom, amely *körére* és *tartalmára* is nagyobb, gazdagabb egy másiknál. Hiszen a logikailag megalkotott fogalomnak az a tulajdonsága, hogy minél nagyobb a köre, annál kisebb a tartalma, vagyis fordított a fogalom köre és tartalma közti viszony.

Azonban, az Istenről szólva, a fogalom köre a lehető legszűkebb és így kell, hogy a tartalma a lehető leggazdagabb legyen.

Az Istenbe vetett hit fogalma a lehető leggazdagabb a különböző hit-fogalmak között és annál általánosabb, minél fejlettebb léleknek a szüleménye. Ez a hit mindig a legmagasabb és legmélyebb megnyilvánulása a léleknek s ha a tudás a hőmérőben a higanynak legfelsőbb pontja, a

hit az ezen felül és alul álló aether. Ilyenformán az Istenbe vetett hit az emberi lelkének egyik alapsajátsága, melynek szilárdsága az emberi lélek gazdagságával jár együtt. Sajátos vonása az, hogy az életben harmoniát teremt, szakadékokat hidal át s a láthatatlan valóságban megnyugvást ad. A hit nem teremtő, nem alkotó, az maga produktuma a léleknek s mint ilyen tisztulásnak, megszilárdulásnak, fejlődésnek van alávetve a lélek fejlődésével kapcsolatban. Nem arra utal, ami van, hanem arra, aminek lennie kell s így magát a végokot is a kell (*dei*) szempontjából veszi és vizsgálja. Nem felülről (deizmus) az Istentől indul ki s jön az emberhez, hanem eredete az emberi lélekben van s így emelkedik az isteni, sőt maga az Isten felé. Sajátságos, hogy a hit egész vitáinkra vonatkozik, magát a valót is meg akarja alapozni, a *kellől valónak* állítja, de egyenesen lelkünk alkotása a *kell* irányában: tehát a föltétlennek közvetlen tudatát, a megrendíthetetlen értéknek intuitív látását célozza. A hit problémája értékelméleti problema, bár tárgya a valóság látzatával lép fel.

Láttuk, hogy fejlődésről csakis az »Én«-nel, a lélekkel kapcsolatban beszélhetünk s hogy a hit a léleknek egyik alapsajátsága. Következőleg a hit is feltétlenül alá van vetve a fejlődésnek s a lélek fejlődési fokaihoz képest különböző fejlődési stádiumokon megy keresztül. Mielőtt tovább mennénk, lássuk egészen röviden a lélek fejlődésének s következőleg az ember, valamint az emberi nem fejlődésének irányát és fokozatait.

Az egyes léleknek s az emberiségnek eddigi fejlődése arról győző meg, hogy magában a fejlődés irányításában szerepe van a *testi* és *lelki* föltételezettségnek, de szerepe van ezeken kívül magának a köznek is, amit teljes joggal nevezhetünk történeti hatalomnak, mivel éppen a történelem folyamán állott elő a lényeges hatalom az egyessel, az individuummal szemben. Más szavakkal: a fejlődés mozgatójában az *ontologiai* és *axiologiai* tényező is részt vesznek és mondhatnók így is: a *társadalmi* és *egyéni* tényezők is közbejátszanak.

Az első kérdés ezután, hogy vajjon milyen a fejlődésnek az iránya.⁴ Az *érzékítől* a *lelki*, a *konkrétól* az *abstract*, az *egyszerűtől* a *differentiált*, az *anorganikustól* az *organikus* felé halad. Általában véve a szervetlen világ szervessé válik a fejlődés, a haladás folyamán s ebben éppen úgy megerősít Darwin, mint Jézus s mint minden jól végzett kutatás és minden fejlődés-kritika.

⁴ V. ö. Dr. Bartók Györgynek cikkét a M. Társ.-tud. Szemle 1910. okt. számán.

További kérdés, hogy milyen fokozatokat lehet megállapítani a fejlődésben? Erre sokan és sokféleképen felelnek s különösen azok, akik a folytonos *változás* mellett döntenek, minden állapotot átmenetinek tartanak és így bizonyos számú fokozatokat már a priori nem állíthatnak fel. Azok azonban, akik a folytonosan változó mellett látják a bizonyos állandót is, akik az érzéki mellett egy lelkit is észrevesznek, akik Sokratessel belátják, hogy állandóság nélkül nincsen igazság, állítják s egész joggal, hogy igen is, lehetséges a fejlődésben fokozatokat felállítani, sőt kell is ilyeneket megkülönböztetni.

A fejlődési fokozatok felállítására értékelméleti (axiológiai) művelet s eljárásunknak helyességét az dönti el, hogy föl tudunk-e emelkedni az abszolút, az önérték fogalmához.⁵ Ha ide eljutottunk, e magaslatról egyetlen tekintettel egész tisztán áttekinthetjük az emberi értékek birodalmát, melyek lelkesítették a különböző korok különböző embereit s lelkesítik ma is és lelkesíteni fogják minden időkben.

A lelki élet fejlődésében három fokozatot különböztethetünk meg, és pedig

1. *érzéki én foka* (teljes individualizmus),
2. *történeli én foka* (teljes szociálizmus),
3. *tiszta én* (személyiség) *foka*.⁶

Ezekben a fokozatokban része van a *testnek, léleknek* s a *társadalmi* tényezőknek is. Ez a felosztás nem a priori stícus és nem olyan theoreticus, amelynek nincsen alapja a valóságban; ez *ontológián* nyugszik, de *axiológiai* jelleggel bír.

Már most e három fokozatot nézhetjük a tudomány, a művészet, erkölcs, hit, vallás stb. szempontjából. Más-képen foglalkozni akár a tudománnyal, akár az etikával, filozófiával, vallással, hittel, mint történeli alapon, genetikaikailag, nem szabad, ha azt a magga valóságában akarjuk látni és megérteni. Az egyes dolgoknak e fokozatok szerint való vizsgálása mintegy megvilágítja a kérdést és megértet mindent velünk, mert hiszen így a maga levésében és fejlődésében látunk mindent.

Mi tehát a *hitet* is e lelki fokozatok szerint fogjuk megvizsgálni s azt hisszük, hogy csakis ezen az úton sikerül igazán rámutatnunk arra, hogy milyen a hitnek kifejlődése, megszilárdulása s hatása az emberre.

Egy harmadik pontban azt kellene megállapítanunk,

⁵ E tárgynak tudományos kifejtése Dr. Böhm Károly nevéhez fűződik, kinek Axiológiáját melegen ajánljuk lelkészeink figyelmébe.

⁶ Dr. Schneller István megállapítása.

hogya, vajjon a hit milyen helyet foglal el a többi lelki tevékenységekkel szemben s különösen hogya, a tudással ellentétbe kerül-e, vagy pedig mindkettőnek megvan a maga sajátos helye, köre és feladata.

Mikor a lélek *közvetve* nyilatkozik meg, *értelmi*, *érzelmi* és *akarat*i irányban működik, mikor pedig *közvetlenül* nyilatkozik meg, akkor külön-külön nem reflektál sem értelmi, sem érzelmi, sem akarat*i* irányban: ilyenkor *intuitíve* működik. Vajjon a hit milyen megnyilatkozása a léleknek: közvetlen-e, vagy közvetett? Ha közvetlen, vajjon tagolható-e valamennyire s ha közvetett, értelmi-e, érzelmi-e, vagy talán akarat*i* irányú?

Azok, akik a filozófiában nem engednek helyet annak, ami nem *pozitív*, azt állítják, hogya a hit *érzés* s ezzel elintézettnak vélik a dolgot. Ezek szerint az *érzés* a léleknek egy tovább nem elemezhető, irrationális tulajdonsága (tevékenysége) s arra nem is gondolnak, hogya hátha teljes mértékben nem is lehet a lélektől sajátosságait, produktumait elválasztani s az értelmi, érzelmi és akarat*i* megnyilatkozásokat egymástól elszakítani, mivel a lélek *egységes*, önmagáról tudó tevékenység. Akik pedig a misztikus természetű intuíciónak a hívei, lépten-nyomon szembetalálják magukat a racionalis tudással s ezek szerint a hit és tudás ki nem békíthető egymással.

A vallásos, illetőleg az Istenbe vetett hit lelki alapsaját-ság és ebből következik, hogya azt csak a *lélekben* kereshetjük.

Különösen a zenénél, költészetnél szokták azt mondani, hogya a lélek közvetlenül nyilatkozik meg bennük s csupa *érzés* (*érzelem*)⁷ az egész. Felhozhatjuk erre pl. Goethét, Petőfit, kik igazi lírikusok voltak s benne éltek költészetükben. Ebből az következne, hogya az *érzelmi* momentum a legerősebb s tán az egyedüli, ami az egész lírában megnyilvánul. Pedig nem így áll a dolog. Rendesen elfeledik, hogya az ilyen művészeknek vannak az ihletés percein kívül még óráik is, midőn lelkük nem ilyen közvetlenül nyilatkozik meg, mikor okoskodnak s tán éppen filozófolnak is. Az u. n. ihletett percek, a valódi közvetlen tarsalgások eszményeinkkel nemcsak *érzés*, nemcsak *érzelem* művei, hanem befolyásolva vannak nagymértékben öntudatunk, értelmünk és eszünk által is, sőt rendes körülmények között ezek világa mellett finomul és tisztul *érzés-*

⁷ *Érzés* és *érzelem* között különbség van. Az előbbi a jelenlegi *érzési* (egy mozzanatot az *érzések* sorában) jelenti, míg az utóbbi a léleknek az *élt* és a *kín*, a kellemes és fájdalmas közötti hullámzását jelenti s benne bizonyos *tartósság* van kifejezve az I képző által. A legfőbb különbség tehát a kettő között a tartósságból folyik. Az *érzés* „momentan“, az *érzelem* „duratív.“

és érzemvilágunk. A lélek annyira egységes, hogy közvetlen megnyilvánulásaiban sem nélkülözheti — mert szét nem szakítható — az értelmet és akaratot. Az értelem, érzelem, akarat a lélek megnyilvánulásainak irányai, de rajtuk keresztül az egységes lélek tartalma nyilvánul meg.

Az értelmet, érzelmet és akaratot tehát nem lehet egymástól elszakítani teljesen, bár a megnyilvánulásnál egyik a másiknak a rovására előtérbe nyomúlhat. Így nem csatlakozhatunk azokhoz, akik a hitet megteszik érzésnek s azt mondják, hogy ez tulajdonképpen muló valami és idővel elenyészhet. Szerintünk a hit az egész léleknek s nemcsak egyes nyilvánulásainak produktuma, abban az egész léleknek kell megnyilatkoznia. Mint ilyen nem akadály a tudásnak és így a tudománynak sem, hiszen a tudomány nem mindene a léleknek, de a hit a lélek egészére vonatkozik. Azt mondani, hogy a hit ellensége a tudásnak s így a vallás a tudománynak, a dolgok nem értésére, elégtelen elemzésre mutat. A hit úgy áll a tudáshoz, mint a vallás a tudományhoz s ezeknek egyike sem vághat a másik körébe, mivel egészen sajátos helyük van a lélek világában s a nagy természet fejlődésében is. Egymásnak inkább kiegészítői, a léleknek szükségszerű produktumai. A tudománynak azon a terén kell munkálkodnia, ahol megszerezhető a biztos ismeret és a hitnek ott kell jelentkeznie, ahol eszményeink és eszméink valósága felől kell megbizonyosodnunk. A tudomány e világ és saját világunk megismerésére vezet, míg a hit minket meg-erősít tudásunk helyességében és Istenhez emel, kiben a mindig kutató tökéletességet a maga eszmei tisztaságában föllelni véljük. Ha a hit és a tudás normálisan haladnak egymás mellett, akkor soha a hit a tudással ellentétbe nem kerülhet; a baj csak ott kezdődik, ahol a tudás magasabb fokra jutott s a hit még egy alacsonyabb, fejletlenebb fokon áll.

Ezek után rátérhetünk a hit különböző fokozatainak a vizsgálására.

A hit az érzéki éniségjokán. Minden normálisan fejlődő egyénnek az élete nagyjában az emberi nem életéhez hasonló fejlődési fokokon megy keresztül s így egyikről következtethetünk a másikra. Természetesen e hasonlóságot túlhatjanunk nem szabad, mert a mai gyermek — sok tekintetben — fejletlenebb, mint csak az évszázadokkal ezelőtti is; ez azonban a dolog lényegén nem változtat, mert ma is csak úgy megvan s ezután is úgy meglesz a fejlődő emberi életben az érzéki, történelmi, és tisztá éniség fokozata, mint megvolt eddig. Ez a fejlődésnek a logikája, ez törvény.

Az érzéki ént az abszolút egocentrizmus jellemzi, mely szerint ő maga magát tartja a világ középpontjának, sőt mindennek s másokat magával szemben semminek, illetőleg csak eszközi jellegűnek. Az érzékiség, az érzéki rugók hatása alatt cselekszik, mert ezeken felülemelkedni még nem tud.

Maguk az érzéki dolgok teljesen véletlenszerűek, örökös változásban vannak s közöttük *állandóság* nem léte-sülhet, amit fölismert és hirdetett az ind. filozófia, a görög bölcselő szellem, különösen Platon, szembeállítva velük az ideák világát: az örökállandót. (V. ö. Harakleitos, Parmenides.) Az érzéki éniség álláspontján álló embereknek istenük is olyan lesz, aki az érzéki dolgokra helyezi a fősúlyt s bőven juttat nekik mindezekből. Természetes, hogy az ilyen istennek nincs valami nagy állandósága, mert az alacsony fokú »Én«, ha ki nem elégül, azonnal arra következtet, hogy megváltozott ama hatalmas Isten is, szeszélyes lett, mint ő az. Ezen a fokon, a véletlenségnek van nagy szerepe s a hit nem is nevezhető jogosan hitnek, hanem csak *hiszékenységnek*, mely folytonosan ingadozik s melyet a véletlenségek nagyon is befolyásolnak. Az érzéki én értékelése és hite a leg-szorosabb viszonyban áll egymással s mindkettő a rá nézve *hasznos és kellemes* kielégítése körül mozog.

Ez a hiszékenység együtt jár az érzékiséggel, amikor még nem működhetik a szellem, amikor még csak a test táplálásáról lehet szó, társadalomban a létért való küzdelemről. Így teljesen szükségyszerű lelki folyamat, hozzátartozik az egész ember életéhez s törvényszerű mozzanat a kifejlésben, de állandósulnia nem szabad, hanem a magasabb értékeknek felöltésével meg kell törnie. Megtörésére a történelmi hatalmak alkalmasak, amikor az »Én« elveszíti kizárólagosságát s a másban, a közben kezdi fölfedezni az igazi értékeket, a szabályozó hatalmakat.

A hit a történelmi éniség álláspontján. Amíg az érzéki éniség fokán a legnagyobb és legtermészetesebb egoiz-mussal találkozunk, addig a történelmi én a legnagyobb altruizmusról tesz tanúbizonyságot. A történelem folya-mán igen szépen szemlélhető az egyik fokról a másikra való átmenetet a kalandos korban. Az egyénnek, az egyén féltésének az értéke, hatalma lassanként átszáll a vezető hősré és féltésére s az egyes aláveti magát a hős tekintélyének a köz érdekében, melyet igazi hatalomnak ismer el. Innen érthető a hősök, majd pedig az ősök tisztelete, kultusza, imádása. Mindezek igen természetes processzusai a fejlődő lelki életnek s ma is megfigyelhetők az élet ki-

alakulásával. Amíg az alsó fokon az egyén volt a minden, addig a történeti én előtt a köz a minden s ő maga legfeljebb csak eszköz ennek szolgálatában. A közszellem, a közakarát, a szokás, a tradíció, a dogma az uralkodó itt. Az egyes maga jóformán nem gondolkodik, hanem inkább cselekszik azt, amit elébe szabnak mások; a szokások, a törvények, az előírások.

Természetes, hogyha az egyes mennyire nem képviseli önmaga sajátosságát lelke különböző megnyilatkozásában: gondolkozásában, érzelmében, akaratában, hitében sem lehet sajátos, hanem azt hiszi, ami *dogmatikusan* megállapított egyházi tekintélyek, történeti hatalmak által. A történeti én tehát hitében és vallásában teljesen dogmatikus, miként értékelésében is. Azt tartja értékesnek is, amit a közfelfogás annak tart.¹ Hogy mely vallások tartoznak ide, azt ítélje meg az olvasó s hogy mennyire haladott álláspontra vall ehhez képest az a felfogás, amely a hitet Isten ajándékának (Dávid Ferenc) tartja s az egyéni vallásosságra figyelmeztet, az nem lehet vita tárgya.

Ez a dogmatikus hit abban az esetben, hogyha az emberben nem csillan fel egyszer sem egy más — mint a legtöbb esetben egy deistikus Istennek a tudata —, egy olyan Istené, aki sokkal jobb és tökéletesebb, mint amilyenre a dogmatikus hit utal, akkor tagadhatatlanul bizonyos körülmények között, különösen elfáradt lelkekre nézve nagyon is megnyugtató, ha az illető elvégezte az ezen alapon kialakult és teljesítendő kulturális és rituális cselekményeket. Opus operatum! Megnyugvást tehát nyújt alkalomadtán, de nagy hibája, hogy teljesen kizárja a közvellen és igaz szeretetet Isten és az ember között. Határozott veszedelme pedig az, hogy reflektáltságánál fogva az embert kieresztli mindennapi életében a maga köréből s lehetővé teszi, hogy a lélek *kéltaki* életet éljen, kétségek közé kerüljön s másképpen járjon el az életben, mint amint azt elmorzsolgatja a templomban, tán éppen az oltár előtt.

A dogmatikus hit az élet szempontjából csak addig jó, amíg a tudásban és a tudományban is csak a dogmatikus felfogásig jutottak el. Mivel azonban átlépték a dogmák kereteit, a babonák világát s az ember lelkében jelentkezik az ész is már az értelem fölött, mindjárt meg van zavarva a dogmatikus hit.

A dogmatikus hit tehát, amely nem állja ki a fejlett léleknek, az észnek is a próbáját, csak egyeseknek

¹ A párbajozó ifjat pl., ki esetleg teljesen értéktelen különben s csak azon eszközi értéke van meg, mellyel eleget tesz a társadalmi kívánalmaknak.

(tényleg sokaknak) ad teljes megnyugvást a világ rendjében és az Istenben, de semmi esetre sem mindenkinek. Jézus hite pl. máshová útal s más térre hív el.

A hit a tiszta éniség álláspontján. Aki annyira jutott élete fejlődésében, hogy a tiszta éniség álláspontjára fel tud emelkedni, vagyis más szavakkal, aki megérti azt, hogy mindent a maga genesisében kell néznünk, az már megtalálta önmagát, a fejlődő egyént, a kifejlett személyiséget, kil egész életében keresnie kellett. Hogy önmagát megtalálta, azt úgy értsük, hogy felismerte saját magának fejlődő, tökéletességre törekvő lelkét és így tudatára is jött egész élethívatásának. Amíg az előbbi fokon álló ember függetlenségre vágyott, mert nem fejthette ki sajátosságát, addig ezen a fokon mindenki *önállónak* érzí magát s másokkal nem az egyoldalú függés, hanem a kölcsönösség, a kölcsönhatás viszonyában van. E fokon tehát az emberek között s az ember és történelmi hatalmak között is a kölcsönhatás érvényesül, ami önállóságot és nem függetlenséget jelent.

Az önálló személyiségnek, a tiszta éniség álláspontján álló embernek vezetője a saját lelke, mely meg tudja becsülni a másit is, de értékelni tudja önmagát is. Ekkor *értelem, érzelem és akarat* harmóniában vannak egymással s az egész vezet az ész az eszmei tisztaságban, *elvi* magaslaton, de ott van legfelül a lélek természete által követelt, rendíthetetlen *hit* a jóságos Istenben, a szerető *Atyában*, amint a Jézus is tanítja.

Méltán nevezhetjük a tiszta éniség álláspontján álló és fejlődő embert *személyiségnek*, mivel saját törekvő lelkét ő maga képviseli személyesen, önállóan. Megvan benne, de csak *mozzanatként*, az önzés is és az önzetlenség is. Azonban e két ellentétes fogalom elveszíti egyoldalú élet s megdicsőül a *hívatásérzetben*. Az ilyen ember minél önzőbb, annál nagyobb önzetlenséget mivel, mert hiszen önzése abban merül ki, hogy a benne levő isteni akaratot, az ő jobb énjét, minél inkább kifejtse a köz javára s az ember és Isten dicsőségére. E legmagasabb fokú ember megérti a világ fejlődését s belátja, hogy abban olyan törvényszerűségek is vannak, melyek semmi körülmények között át nem hághatók, kivételt meg nem engednek. A nagy mindenséget szerves egészként fogja fel, melynek minden szerve kell, hogy hivatást teljesítsen. Világosan áll előtte, hogy miért van az érzéki énnék és a történelmi énnék olyan hite, amilyen van s azt is tisztán látja, hogy a fejlődő ember számára ezen alsó fokok szükségszerűek, de csak múlt jelenségek. Érti azért nagy fontosságát Jézus szavainak: »Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei

Atyátok tőkéletes.«
Lelke fejlődésében átmegy az alsó fokokon s megérti későbbén is azokat, míg az alsóbbak a felsől, a tiszta éniség álláspontját meg nem értik (a farizeusok Jézust; kora Dávid Ferencet stb.).

A »liszta én«
embere folytonosan kutat, keresi az igazságot s lelkéből örvend, ha annak egy sugarára is ráakad, míg a dogmatikus hitűek kizárólagos hatalmában hiszik magukat az igazságnak.¹ Természete minden dogmatikus hiten épült egyháznak, hogy csak az ő álláspontját, tanát tartja igaznak, de egy fejlett lelkű és gondolkodni tudó ember mindig tudja fogja, hogy e felfogásnak legfeljebb csak a történeti éniség álláspontján van létjogosultsága, míg a tiszta éniség álláspontján esakis nevelési eszközeként használható fel. Jellemzi még az is a személyiségeket, hogy a *szereletnek* olyan jelentést adnak, mint Jézus. Valakinek a lelkét szeretni, a jobb énjét akarni művelni: ez az igaz, keresztény, pozitív szeretet.

Itt nyilatkozik meg ama legmagasabb és legmélyebb hit, amelyről úgy szólottunk, mint a hitnek legmagasabb fokáról, legtőkéletesebb megnyilatkozásáról. A személyiség az értékelésben eljutott az önérték megbecsüléséig s mindenki, mint isteni célgondolatban, az önértéket iparkodik megtalálni s kifejleszteni, hogy mindenki válhassék Isten fiává. Ezen önértékek forrása szerinte — az Atya, kiből föltétlenséget lát, föltétlenül megbizik, föltétlenül hisz. Amilyen az ember, olyan a hite — a hit az értékkel szoros viszonyban áll — s a milyen a hite, olyan az Istene.

Milyen hatással van ez a legmagasabb és legtisztább hit az emberre s az ember életére?

A tiszta éniség álláspontjára felemelkedett embernek világfelfogása, világnézete a lehető legtisztább és legverőfényesebb. Pesszimiztikus hajlamok ide nem juthatnak, bár nagy egyéniségek a pesszimiztáknak is lehetnek. (Shopenhauer.) Mert hiszen mi is ad igazi alapot a személyiségnek, hol bírja az gyökerét, kiindulását, ha nem magában a világot szerető Atyában? Ő maga teljes tudatában van annak, hogy neki nem lehet egyénnek lennie, mint amit sajátos bensője, vallás-erkölcsi alapon álló lelke diktál: meg van határozva jobb énjétől (mint Isten is saját törvényei által, melyeknek ellenére nem cselekedhetik), de csakis akkor, mikor már felemelkedett addig, hogy tudatára jön hivatásának, jobb énjének s annak, hogy ő tulajdonképpen nem egyéb, mint Istenének egyik

¹ V. ö. Próféta — pap. Ez összevetés igen érdekes eredményekre vezet. V. ö. továbbá az egyedül üdvözítő egyháznak fölfogását a liberálisabb theologusokéval.

»cél gondolata« s így neki, mint isteni cél gondolatnak, a bensője diktálta cél felé föltétlenül haladnia kell, tökéletesednie kötelessége.¹ Ebben rejlik az akarat szabadságának nagy fontossága: követhetem azt, amit lelkem sug: benső szabadság.

Természetes, hogy az ilyen ember föltétlenül hisz Istenében éppen úgy, mint egy szerető fiu föltétlenül megbizik szerető édes atyjában. Csakhogy e hit nem azt jelenti, hogy Isten bármilyen körülmények közt is képes volna ő érette átlátni a természet törvényeit, egyáltalán megszegni a saját törvényeit. Nem! ez a hit nem követel csodákat, lehetetlent, nem homályosítja el a tudományt, nem ellensége a tudásnak. Ez a hit a tudással csak erősíthet, azzal karöltve jár, azt kiegészíti s a jónak diadalát célozza, hogy t. i. e világnak, e világgal Istennek csakis jó célja lehet.

Milyen hatással van az ilyen ember életére Istenbe vetett hite? Az a hit, melyet ő minden tudása mellett is projicál egy legmagasabbra, egy legmélyebbe, egy tökéletesebbe? Bensejéből kiinduló hite egybeesik hivatásérzetével, melyet munkáll, melyért dolgozott a tudományok terén is s így a *hit* neki tulajdonképpen minden életmegnyilvánulását, minden tettét és gondolatát áthatja. Nem zavarja tudását, mert a tudományok által tudatra emelt dolgokat is mind megérti, minthogy azok önértékűek s minthogy azok is Istennek cél gondolatai.

Aki ilyen hittel bizik és hisz Istenében, annak Atyaságában (jézusi értelmezés), az ezen életben fejét soha el nem veszíti, mert mindig tudni fogja, hogy mennyire kell magát Istenére bíznia. Az ilyen ember nem várja soha, hogy Isten neki bármit is ingyen tegyen meg (ingyen kegyelem) és csakis az ő érdekeit szolgálja, hanem e földi életet s ennek munkakörét illetőleg mindig ő maga teszi meg, végzi el a teendőket, a feladatot. Segít magán, hogy az Isten is megsegítse. »Ember küzdj és bizva bizál — mondja Madách s mi is úgy vagyunk meggyőződve, hogy nekünk küzdenünk kell folytonosan, mert csak a küzdelemben nemesülünk meg, erősödik és tisztul hitünk. Ott van, ott kezdődik az Istenbe vetett hitnek tudatos hatása az emberre, ahol és amikor lelkével szükségét érzi annak, hogy Istenével foglalkozzék s nyugalmat keressen és találjon valamelyes harmóniában az életnek diszharmoniai között. Ez más szavakkal azt jelenti, hogy akkor,

¹⁰ A hivatása magaslatán álló Jézusnak minden cselekedete olyan volt, amilyennek lennie *kell*ett. Kellott neki Isten akaratát cselekednie, csakhogy az mégis az ő akaratát volt. „Én és az Atya egyek vagyunk.“ Luther is másképen nem tette; Sokrates elé is daimonionja kötelességeket rótt.

amídon dolgozunk, teljes lelkünkkel: értelmünkkel és akaratunkkal ott kell lennünk, nem pedig minden pillanatban reflektálnunk az Istenbe vetett hitre. Valamint a jó tanítónak vérévé válik a nevelés elve, éppen úgy az igaz embernek vérévé kell válnia az istenes hitnek úgy, hogy arra nem gondolva is, annak megfelelőleg cselekedjék s miként rossz nevelő az, aki egyes eseteknél mindig újból és újból a nevelés elvére reflektál, nem a legjobb hitű az sem, aki csak akkor cselekszik hite szerint, amikor az eszébe jut, amikor arra gondol. Az Istenbe vetett hit tehát kell, hogy elvszerűvé, vérré és életté váljék a legmagasabb fokon, hogy igazán közvellenességben juthasson kifejezésre.

Minden személyiségnek (vallás-erkölcsi jellem)¹ az Istenbe vetett hit s annak a hitnek gondolata ad erőt, hogy ő a világegyetem egészében bizonyos sajátos értékkel bír, mivel sajátos hivatása is van. Nincsen biztosabb alap, nincsen elhatározóbb valami az életben, mint egy ilyen hitnek a jelenléte, a tudata. Az értékelés is ezen nyugszik tulajdonképpen.

A hivatása magaslatán álló ember nem bajaiban fordul Istenéhez, hanem jóllétében, jókedvében is *hittel* él és ennek hatása alatt tényleg munkálja Istennek országát, mely országot organikus egésznek gondolja, hol kinek-kinek megvan a maga sajátos feladata, mit betöltenie kötelessége, mivel bensőleg arra indítatik. Az tehát itt az Istenbe vetett hitnek legpozitívabb hatása, hogy eme tökéletességre törekvő ember tényleg munkálja a Jézus által tudatra emelt, de a tudomány által is mindinkább elfogadott Isten-országot. Az Istenbe vetett hit ad erőt a legfőbbeségre mártírságra Jézusnak s a legszentebb munkára az emberi nemért az Isten országa tagjainak: elveszít, de új életre is kelt a magasabb értékek diadalra juttatásával.

Ma az ellentétek világában, mikor az értékképzetek még nem jegecesedtek ki, mindenfelé találkozunk az intellektualisták és voluntaristák, discursív és intuitív megismerők, vallási és tudományos kutatók sorában az örökös veszekedéssel, vitatkozással, hogy melyik elsőbb: a tudás-e, vagy a hit és melyik küszöbölendő ki az önálló ember képzetköréből és szótárából. Pedig erre egyáltalában nincsen szükség, csak ki kell mindkettő helyét jelölni a lelki életben és mindkettőt fejlődésében kell nézni, nem pedig dogmatikus tételek szerint.

¹¹ V. ö. Kiss Elek: A személyiség pedagogikájának alaptényezőiről. 1913. Kolozsvár,

Amennyiben lehet hitről és tudásról beszélni az ér-
zéki éniség fokán, az ott levő hit és tudás összeütközésbe
egymással nem kerül. Mindkettő fejlelten, egyformán izo-
lált és véletlenszerű. Amint azonban akár a tudás, akár
a hit elmarad fejlődésében a másiktól, mindjárt kész az
összeütközés. Innen magyarázható és érthető ma is a tu-
domány nagy fölénye a hit és a vallás felett; mivel a tu-
dományos kutatások a lehető legmagasabb fokig jutot-
tak el a *szabad* munkálkodás, kutatás lehetősége mellett:
hit dolgában pedig *általában* csakis a dogmatikus fókig
emelkedtek. De az a hit, amellyel rendelkezik a tiszta éni-
ség álláspontján álló ember s az a tudomány, amelylyel
ugyancsak ilyen ember rendelkezik, egyáltalában nem ke-
rülnek egymással ellentétbe, mivel mindkettő lehetőleg
tiszta és sajátos kört tölt be.

Foglalkoztathatják az ember lelkét a tudományok, mű-
vészetek s ezek mind elfoglalhatják hosszabb ideig is, sőt
a legmélyebb és a legnemesebb örömeiket is képesek meg-
szerezni a velük foglalkozó lelkeknek, de előállanak olyan
pillanatok is az ember életében, mikor mindez megrendül,
ami tudása tárgyát képezi, ami pusztán emberi, mikor a
lényegileg nem ismert lélek, az az önmagáról és másokról
is tudó tevékenység keresi a magához hasonlót, mely úgy
soha sem volt és nem is lesz adva az öntudatnak, hogy
lényegileg megismerje azt az ember. A múlt dolgokról az
állandó felé törekszik a lélek s keresi, ahol megnyugvást
találjon. Ilyenkör a hit szárnyain emelkedik Istenéhez s
iparkodik abba elmélyedni.

Ezt úgy is kifejezhetnők, hogy a lélek a láthatatlan
állandóhoz, az örökkévalóhoz menekül a látható válto-
zóból, az időbeliből. Ott aztán megtalálja azt a nyugal-
mat, amit keres; ott kibékül a világgal s megbocsát min-
den földi gyarlóságot; ott egy végtelen harmoniába jut s
nem beletörődik földi sorsába (a keleti felfogás ebbe sem
törődik bele, hanem az örökös körforgásból, a Samsara-
ból ki akar jutni a Nirvanába), hanem meg- és kibékül
életével, hivatásával.

Amíg tehát tudása, érzése, akarása egyike sem ele-
gendő arra, hogy egész lelkét kielégítse s mintegy fen-
tartásá abban az egyensúlyt, addig a hit erre képes. Ilyen
és ehhez hasonló *negatív hitet* találunk legtöbbször az
emberiség életében, de van ezzel szemben egy más, egy
Istenbe vetett *pozitív hit*. Ez a pozitív hit pedig abban
áll, hogy az ember a legjobb állapotában, mikor legjob-
ban van dolga, derűs képpel Istenére gondol s mintegy
erőt merít amugy is jól végzett munkájához. Ez a hit
azonban csak annak a lelkében fakadhat, aki rájött már

arra, hogy neki Istenétől kapott hivatása van ezen a földön. Innen magyarázható meg az, hogy egy hivatása magaslátán álló Jézusnak, vagy Dávid Ferencnek a képe sokkal hatásosabb és fölemelőbb, mint a tenger közepén a keresztbe kapaszkodó leány képe.

Legyen az illető bármilyen fokon, hite -- melyet Istenébe helyez -- föltétlenül megmenti attól, hogy elveszítse életkedvét s alkalmas arra, hogy megtartsa lelki egyensúlyát. A hitnek megtartó, de *nevelő* hatása is van s ez utóbbit soha sem szabad eltévesztenünk szemünk előtt. Tudatosan azon kell munkálnunk, hogy emeljük az illetők szellemi nivóját, hogy így tisztább és fejlettebb legyen hitük is. A lelki élet egészét kell azon célból fejleszteni, hogy a hit is valójában fejlődjék. Az igaz ember mindig hitből él.

A lélek halhatatlansága.

Irta: **Benczédi Pál.**

A lélek halhatatlansága egyike azon kérdéseknek, melyekkel az emberi szellem kimagasló alakjai legtöbbször foglalkoztak. Különböző korokban folytonosan napirenden volt ez a kérdés és a legváltozatosabb alakban támogatták, vagy vetették el, támogatják és vetik el ma is. Némelyek vitatják a személyes halhatatlanságot, mely szerint az egyén több, vagy kevesebb módosulással folytatja a földinél tökéletesebb életét a szellem világban. Ezt a hitet a katolikus egyházi tan azzal bővíti ki, hogy a bűnösöknek a pokolban s a megjavulni tudó lelkeknek pedig egy ideig a purgatóriumban ad helyet, honnan bizonyos szenvedések s így megvilágosulás után az örök boldogság hazájába jutnak. Ez a purgatórium-tan bizonyos rokonságot mutat a keleti vallásokban és némely görög bölcseleti tanokban előforduló lélek-vándorlás tanával. A keresztény felekezetek több, vagy kevesebb eltéréssel elfogadják ma is a lélek halhatatlanság vigasztaló tanát. De nemcsak a keresztény vallás, hanem a más nagy világvallások, a mohamedánizmus és buddhizmus is ezen a nézeten vannak. Csakhogy a mohamedán vallás túlságosan eszerint a világi gondolkozás szerint rendezi be a jövő életet, a buddhizmus pedig a filozófiai mélység elvontságával egyesíti az egyéni életet a végtelenséggel. Talán azért van oly sok bálvány és babona a buddhizmus hívei között, hogy csak nagyon kevés ember tud e vallás szellemében felemelkedni s így a vallás igazságait durva, érzékes színben fogják fel. Ezt azonban el lehet mondani a keresztény hívókról is, pedig a Jézus tanításai oly tiszták, oly állászoak, hogy azt minden, az igazság szép híves palackjár szomjúhozó lélek felfoghatná, ha az időnként kifejlődött dogmarendszerek nem akadályoznák meg az evangélium tiszta kuffejéhez való menetelt.

Egyes gondolkozók elvetik a keresztény vallás által hirdetett egyéni halhatatlanságot s helyébe a faj halhatatlanságát állítják, azt vitatván, hogy a kereszténység